

Сойко Інна Миколаївна, к.пед.н., доцент, декан педагогічного факультету (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне) inna_soyko@ukr.net

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** У статті досліджені актуальні проблеми формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи у процесі його підготовки у закладі вищої освіти. Розкрито погляди вітчизняних та зарубіжних вчених на проблему формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи. Визначено критерії, рівні та показники оцінки сформованості професійної компетентності майбутніх вчителів початкової школи. Обґрунтовано, що професійна компетентність вчителя розвиваються не лише в процесі опанування ним циклу психолого-педагогічних і дидактико-методичних дисциплін, а й за допомогою всієї системи професійної підготовки у закладі вищої освіти.*

***Ключові слова:** учитель початкової школи, професіоналізм, професійна компетентність, заклад вищої освіти, педагогічна діяльність.*

Soiko Inna Mykolaiivna, PhD in Pedagogic Sciences, Assistant Professor, Dean of the Faculty of Pedagogic (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities, Rivne) inna_soyko@ukr.net

FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER'S COMPETENCE FORMATION IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING IN THE HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT

Abstract.

***Introduction.** Due to the civil society information and technological development in the field of vocational education, in particular pedagogical, there are significant changes stipulated with worldwide trends of continuous education. The process of the competent specialist formation is one of the important problems of pedagogy. Thereby the level of requirements of society to a specialist increases, and the necessity for highly qualified pedagogical staff capable to prepare the younger generation for life in the modern society is arisen.*

***Purpose.** The purpose of the article is to study the formation of the future primary school teachers professional competence in the process of vocational training in a higher educational institution.*

Methods. This work uses methods of analyzing the views of domestic and foreign scientists on the formation of the elementary school future teacher competence in the process of professional training and gives proofs of expediency of their usage in the practice of higher educational institutions.

Results. The article makes clear the actual problems of the future elementary school teacher in formation of his professional competence in a higher educational institution. The relevance of the teacher's competence, which develops not only in the process of mastering the cycle of psychological-pedagogical and didactic-methodical disciplines but also with the help of the whole system of vocational training in a higher educational institution is substantiated. Identification and evaluation of the value priorities of a modern teacher, development of his / her axiological sphere, axiology of professional and pedagogical activities, development of an invariant core of value orientation qualities of the future teacher's personality, study of specificity of value directions in the process of his / her professional training – are the issues that become strategic today and are the most important and topical tasks of higher pedagogical school.

Originality. An attempt to analyze the problems of the elementary school future teacher's professional competence formation, the system of interrelated spheres (motivational-value, content, operational-activity, personal and reflexive) is made. The criteria and indicators necessary to determine the levels of the future primary school teacher's professional competence formation are defined. The expediency of the future teacher's professional competence and practical usage in higher educational pedagogical institutions is substantiated.

Conclusion. The results of the study gave grounds for the conclusion that all the considered components and levels of the teacher's professional competence develop not only in the process of mastering the cycle of psychology-pedagogical and didactic-methodical disciplines but through the whole system of vocational training at a higher educational institution. Unlike traditional education focused on learning knowledge, competence training is aimed at acquiring knowledge, in addition to skills, abilities and practical experience in order to form students' professional and socially meaningful competence.

Key words: primary school teacher; professionalism; professional competence; higher educational institution; pedagogical activity.

За умов інформаційно-технологічного розвитку суспільства у сфері професійної освіти, зокрема педагогічної, спостерігаються значні зміни, зумовлені загальносвітовими тенденціями неперервної освіти. Підготовку майбутніх фахівців принципово нового формату в руслі реформування вищої освіти України регламентовано у Законах України «Про освіту» (2017) [1], Стратегії інноваційного розвитку України на 2009–2018 роки та на період до 2039 року (2009) [2], Національній стратегії розвитку освіти

України на період до 2021 року (2012) [3], Концепції Нової української школи (2017) [4] та інших нормативних документах. В них наголошується на необхідності постійного вдосконалення професійного рівня та формування професійної культури студентів у педагогічних закладах вищої освіти, що зумовлено зростаючими вимогами до рівня загальнокультурної, спеціальної і педагогічної підготовки випускників, потребами в їх постійній професійній самоосвіті й самовихованні.

Необхідність удосконалення підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності обумовлюється соціально-економічними реформами, що здійснюються в Україні і потребують підготовки компетентних фахівців, входженням України в європейський простір, переходом на багаторівневу систему освіти.

У зв'язку з цим підвищується рівень вимог суспільства до фахівця, виникає необхідність висококваліфікованих педагогічних кадрів, здатних підготувати підрастаюче покоління до життя в сучасному суспільстві.

Серед вітчизняних вчених, які присвятили свої дослідження цій проблемі, слід виділити роботи В. Введенського, В. Калініна, Є. Павлютенкова, О. Савченко, С. Скворцової та ін.

Питання формування професійної компетентності вчителя початкової школи постає особливо гостро і потребує всебічного комплексного вивчення, оскільки пов'язане з тенденціями розвитку українського суспільства.

Метою нашої статті є дослідження методів формування фахової компетентності майбутніх учителів початкової школи в процесі їх професійної підготовки у закладах вищої освіти.

Інтеграція освіти України у європейський освітній простір передбачає підготовку вчителя нової генерації; формування компетентного, висококваліфікованого конкурентоспроможного спеціаліста, який буде відповідати міжнародним вимогам та стандартам якості. Важливу роль у цьому процесі відіграє вища школа, першочерговим завданням якої є створення умов для ефективного формування та розвитку фахової компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Професійну компетентність слід розглядати як сукупність знань, умінь та навичок з професійно орієнтованих дисциплін (педагогіка, психологія, методики) та вмінь їх практично використовувати у професійній діяльності. У сучасних умовах відкритого доступу до будь-якої інформації професійність знань вчителя визначається не тільки змістом цих знань, а й здатністю передавати їх таким способом, який сприяє взаємодії, обговоренню, діалогу, аргументації. Тому вимоги до формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів є досить високими.

На думку С. Скворцової: «Професійна компетентність у педагогічній сфері розглядається як «професійна компетентність учителя», «педагогічна компетентність», «професійно-педагогічна компетентність», але ці терміни

позначають одне й те саме поняття. Ми використовуємо термін «професійна компетентність учителя», під якою розуміємо властивість особистості, що виявляється у здатності до педагогічної діяльності; єдність теоретичної й практичної готовності педагога до здійснення професійної діяльності; спроможність результативно діяти, ефективно розв'язувати стандартні та проблемні ситуації, що виникають у професійній діяльності» [5].

Професійна компетентність вчителя початкової школи забезпечується сформованістю її складових. Так, професійна компетентність учителя початкової школи – це система взаємопов'язаних сфер (мотиваційно-ціннісна, змістова, операційно-діяльнісна, особистісна та рефлексивна).

Мотиваційно-ціннісний компонент визначає мету професійної підготовки вчителя, мотиви, потреби, а також регламентує спрямованість цього процесу.

Для формування фахової компетентності студентам закладів вищої освіти необхідно усвідомлювати значущість своєї майбутньої професійної діяльності. Це сприятиме розвитку мотивації навчання, оволодінню основами педагогічної майстерності, професіоналізму, прагненню до професійної самоосвіти й самовдосконалення.

Другим компонентом, який ми виділяємо у складі фахової компетентності вчителя початкової школи, є змістовий компонент. Він містить такі первинні значення компетентності, як обізнаність, оволодіння знаннями і досвідом, становить систему набутих у закладах вищої освіти знань.

Оволодіння студентом програмним і додатковим матеріалом підвищує його ерудицію, поінформованість у різних сферах освіти, сприяє становленню його як компетентного спеціаліста, професіонала у своїй справі. Таким чином, основу змістового компонента професійної компетентності вчителя початкової школи становить набутий синтез знань (психолого-педагогічних, методичних, загальноосвітніх, інформаційно-технологічних).

В основу вчительської діяльності покладено такі дії: як учити, пояснювати, передавати, переконувати та інше, тому структуру третього компонента професійної компетентності вчителя початкової школи – операційно-діяльнісного – мають складати вміння вчителя викладати свій предмет. Тому вже під час підготовки майбутнього вчителя початкової школи в університеті необхідно сформувати уміння, навички творчої педагогічної діяльності вчителя, які трансформуються з потенційного в реальний, діяльнісний стан і функціонують у вигляді способів діяльності, що необхідні вчителю для проектування власних технологій навчання і виховання дітей.

Водночас, професіоналізм учителя залежить і від його особистісних якостей та здібностей, які визначають його індивідуальний стиль викладання предмета, характер стосунків із дітьми, колегами, батьками. На наш погляд, це особливо важливо для вчителя початкової школи, який працює з дітьми молодшого шкільного віку і є для них наставником, вихователем, взірцем.

Тому він має володіти таким якостями, які б стимулювали дітей до навчання, викликали інтерес і бажання пізнати нове.

З огляду на зазначене вище, вважаємо за необхідне виділити особистісний компонент професійної компетентності вчителя початкової школи, який є особистісною характеристикою професійних, загальнолюдських якостей та здібностей учителя. Професійно значущі особистісні якості майбутнього вчителя початкової школи є системоутворюючим елементом компетентності, тому їх розвиток виступає вузловим моментом, важливою умовою формування та підвищення фахової компетентності вчителя.

На думку О. Савченко: «Професійна компетентність педагога є інтегрованим результатом набуття особистістю знань, умінь, навичок, індивідуального досвіду, професійної діяльності, ґрунтується на ціннісно-мотиваційних орієнтирах, що виявляються у поведінці, рефлексії. Компетентність не лише синтезує результати його сумлінного й систематичного навчання в аудиторії у співпраці з викладачем, а й самоосвіту, життєвий досвід, ставлення до майбутньої професії» [6, с. 19].

Сучасному вчителю початкової школи, насамперед, мають бути притаманні такі професійно-значущі якості як любов до дітей і закоханість у свій фах, справедливість, доброта, альтруїзм, відданість народові, глибока людяність, висока інтелігентність, внутрішня культура, моральна чистота, осмислена віра в Бога, почуття національної та людської гідності, естетичне чуття, мобільність, здатність до співпраці, комунікабельність тощо.

Крім того, як наголошує В. Калінін: «Зміст мотиваційно-ціннісного, змістового, операційно-діяльнісного, особистісного компонентів у складі професійної компетентності вчителя знаходить своє відображення у контрольно-оцінній діяльності, яка становить основу рефлексивного компонента» [7]. Тому майбутній вчитель, наш студент, повинен уміти свідомо контролювати результати своєї діяльності й рівень власного розвитку, особистого руху: сформованість таких важливих якостей, як реактивність, ініціативність, націленість на співпрацю, співтворчість, впевненість у собі, схильність до самоаналізу, здатність до імпровізації, передбачення, творчого уявлення, а також професійно-значущих знань, умінь, навичок.

До того ж: «Визначення сформованості професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів здійснюється за критеріями, які відображають сутність її компонентів: мотиваційно-ціннісний критерій – рівень сформованості професійної спрямованості особистості майбутнього вчителя початкових шкіл; когнітивний – рівень обізнаності майбутнього фахівця стосовно здобутих професійних знань; технологічний – рівень володіння уміньми та навичками, необхідними в професійній діяльності вчителя початкової школи; особистісний – рівень сформованості професійно важливих якостей та здібностей особистості; рефлексивний – рівень здатності особистості до самоконтролю, самовдосконалення, самооцінки» [7].

Показники кожного критерію визначені нами на основі сутності відповідного компонента професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи. Так, до показників мотиваційно-ціннісного критерію відносимо: інтерес до професійно-педагогічної діяльності; бажання працювати вчителем початкової школи; мотивація досягнення успіху в педагогічній діяльності.

Показниками когнітивного критерію є: володіння професійно-значущими знаннями (спеціальні, психолого-педагогічні, управлінські, науково-методичні, предметні, технологічні, нормативно-правові).

За технологічним критерієм показниками є: сформованість комплексу загальнопедагогічних вмінь (прогностичних, конструктивних, організаторських, комунікативних, когнітивних, рефлексивних); володіння інноваційними технологіями; використання прийомів педагогічного менеджменту.

Показниками особистісного критерію є: любов до дітей; гуманність, альтруїзм; емпатія; творчість; комунікативність; мобільність, креативність, патріотизм тощо.

За рефлексивним критерієм сформованість фахової компетентності визначається на основі таких показників: вміння оцінювати і аналізувати власну педагогічну діяльність (самодіагностика); здатність корегувати власні недоліки; прагнення до професійного розвитку; здатність до саморегуляції, самовдосконалення, саморозвитку.

На підставі визначених критеріїв та показників необхідно визначити рівні сформованості професійної компетентності майбутнього вчителя.

Зокрема, А. Маркова виділяє сім рівнів стану професійної компетентності: «Від найвищого – за приналежності до якого вчитель постійно прагне до саморозвитку і творчості та реалізує ці прагнення, до найнижчого – вчитель внутрішньо закритий для професійного розвитку, він не володіє необхідними вміннями і не прагне до оволодіння ними» [8].

В. Введенський виділяє три рівні професійної компетентності педагога: «Вузкий – передбачає сформованість необхідної операційної компетентності; достатній – сформованість операційних і ключових компетентностей (крім базової); широкий – сформованість операційних, ключових та базових компетентностей» [9].

Зазначимо, що Є. Павлютенков виділяє наукові критерії результативності педагогічної діяльності вчителя за п'ятьма рівнями професійної компетентності, зокрема: «Репродуктивний (дуже низький), адаптивний (низький), локально-моделюючий (середній), системно-моделюючий (високий) та творчий (дуже високий)» [10].

Показники рівнів базуються на сутності компонентів професійної компетентності та професійно-кваліфікаційній характеристиці учителя.

Рівень сформованості професійної компетентності випускника має визначатися у принципах його професійної поведінки щодо численних

об'єктів діяльності. Це стосується системи його ставлення до: своєї праці; учня; колективу учнів; батьків; колег; самого себе; керівництва школи; діяльності суспільства.

Усі розглянуті компоненти та рівні професійної компетентності вчителя розвиваються не лише в процесі опанування циклу психолого-педагогічних і дидактико-методичних дисциплін, а за допомогою всієї системи професійної підготовки у закладі вищої освіти. На відміну від традиційної освіти, орієнтованої на засвоєння знань, компетентнісне навчання спрямоване на придбання окрім знань, умінь, навиків, ще і досвіду практичної діяльності з метою формування у студентів професійно і соціально значущих компетентностей.

Випускник вищого педагогічного закладу не може одразу виявити вищий рівень компетентності, однак повинен визнавати гуманістичні цінності, основи педагогічної професії, володіти засобами, які б допомогли йому вдосконалюватися професійно.

Сучасний студент, майбутній вчитель початкової школи, повинен відчувати прагнення і потребу усвідомити свою професійну і особистісну сутність, готовність до професійного самовдосконалення. Процес його професійної підготовки має здійснюватись індивідуально. Студент педагогічного закладу вищої освіти повинен обрати індивідуально прийнятну стратегію і тактику професійної діяльності, прийнятні педагогічні технології. Розуміння майбутнім вчителем своєї індивідуальної сутності, потреба мати свій власний стиль професійної діяльності і бути на передових рубежах науки, конкурентно здатних у сучасних соціально-економічних умовах змушує шукати оптимальні педагогічні технології для його підготовки.

Пріоритетними є методи навчання, які базуються на демократичному стилі взаємодії учасників освітнього процесу. Ці методи спрямовані на самостійне вирішення проблеми, сприяють розвитку мислення, ініціативи та творчості. До них відносяться рольові та ділові ігри, майстер-класи, ситуаційні вправи, диспути, бесіди, лекції, семінари, практичні, консультації, індивідуальні заняття, навчальні проекти, круглі столи, тренінги, тести, педагогічна практика, самостійна та науково-дослідна робота тощо. Зокрема, тестовий контроль є доволі об'єктивним засобом виявлення досягнень студентів. Він дає змогу перевірити більший обсяг навчального матеріалу, причому зменшує тривожність студентів, підвищує їхню уважність та відповідає таким вимогам, як: валідність, надійність, об'єктивність, точність.

Сьогодні у світі немає держави, яка б не заявила про кризу освіти. Авторитетні міжнародні організації заявляють, що суть цієї кризи – у невідповідності рівня освіти запитам і потребам сучасного суспільства, конкретної людини. А це значною мірою залежить не від отриманих знань, а від деяких додаткових якостей, для позначення яких і використовуються

поняття «компетенція» і «компетентність», що найповніше відповідають сучасному розумінню мети освіти.

Узагальнюючі результати проведеного дослідження, визначення сутності поняття професійної компетентності, можна стверджувати що: компетенція – це сукупність знань, умінь, навичок, особистісних якостей, що описує змістове наповнення компетентності як здатності особистості здійснювати практичну діяльність; компетентність сукупності знань і умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності; професійна компетентність – інтегративна якість, яка характеризується теоретичною і практичною її підготовленістю до здійснення професійної діяльності на рівні еталонних норм.

Список використаних літературних джерел

1. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 38–39, ст. 380. 2018.
2. Стратегія інноваційного розвитку України на 2009–2018 роки та на період до 2039 року. Державне агентство України з інвестицій та розвитку. URL: <http://www.in.gov.ua/> (дата звернення: 10.04.2019).
3. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. URL: <https://pon.org.ua/novyny/2446-nacionalna-strategiya-rozvitku-osviti-v-ukrayini.html> (дата звернення: 10.04.2019).
4. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/249613934> (дата звернення: 10.04.2019).
5. Скворцова С. О. Професійна компетентність вчителя: зміст поняття. *Наука і освіта*. 2009. № 4. С. 93 – 96.
6. Савченко О. Я. Компетентнісний підхід як чинник якості професійної підготовки майбутнього вчителя. *Формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів у навчальному процесі: теоретичні аспекти: дайджест 1*. Донецьк: Каштан, 2011. С. 15–22.
7. Калінін В. О. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови засобами діалогу культур: Дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Житомир, 2005. – 173 с.
8. Маркова А. К. Психологические критерии и ступени профессионализма учителя. *Педагогика*. 1995. № 6. С. 53–63.
9. Введенский В. Н. Компетентность педагога как важное условие успешности его профессиональной деятельности. *Инновации в образовании*. 2003. № 4. С. 21–31.
10. Павлютенков Є. М. Моделювання в системі освіти (у схемах і таблицях). Х.: Вид. група «Основа», 2008. – 128 с.

References

1. Zakon Ukrainy (*Law of Ukraine*). (2017). «Pro osvitu». *Vidomosti Verkhovnoi Rady (Information of the Supreme Council)*, 38–39, st. 380 (In Ukrainian).
2. Stratehiia innovatsiinoho rozvytku Ukrainy na 2009–2018 roky tan a period do 2039 roku. Derzhavne ahentstvo Ukrainy z investitsii ta rozvytku. URL: <http://www.in.gov.ua/> (data zvernennia: 10.04.2019) (In Ukrainian).

3. Natsionalna stratehiia rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku. URL: <https://pon.org.ua/novyny/2446-nacionalna-strategiya-rozvitku-osviti-v-ukrayini.html/> (data zvernennia: 10.04.2019) (In Ukrainian).
4. Nova ukrainska shkola: kontseptualni zasady reformuvannia serednioi shkoly. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249613934> (data zvernennia: 10.04.2019) (In Ukrainian).
5. Skvortsova S. O. (2009). Profesiina kompetentnist vchytelia: zmist poniattia. *Nauka i osvita (Science and Education)*, 4, 93–96 (In Ukrainian).
6. Savchenko O. Ya. (2011). Kompetentnisnyi pidkhid yak chynnyk yakosti profesiinoy pidhotovky maibutnioho vchytelia. *Formuvannia kliuchovykh i predmetnykh kompetentnosti molodshykh shkolariv u navchalnomu protsesi: teoretychni aspekty: daidzhest I*. Donetsk: Kashtan, 2011. S. 15–22 (In Ukrainian).
7. Kalinin V. O. Skvortsova S. O. (2005). Formuvannia profesiinoy kompetentnosti maibutnioho vchytelia inozemnoi movy zasobamy dialohu kultur Dys... kand. ped. nauk: 13.00.04. Zhytomyr, 173 (In Ukrainian).
8. Markova A. K. (1995). Psihologicheskie kriterii i stupeni professionalizma uchitelya. *Pedagogika (Pedagogy)*, 6, 53–63 (In Russian).
9. Vvedenskiy V. N. (2003). Kompetentnost pedagoga kak vazhnoe uslovie uspeshnosti ego professionalnoy deyatel'nosti. *Innovatsii v obrazovanii (Innovation in education)*, 4, 21–31 (In Russian).
10. Pavlyutenkov Ye. M. (2008). Modeliuvannia v systemi osvity (u skhemakh i tablytsiakh). *Kh.*: Vyd. hrupa «Osnova», 128 (In Ukrainian).

Рецензент: д.пед.н., професор Красовська О. О.